

# ESKİ TÜRK KÜLTÜRÜNÜN YAYILMA COĞRAFYASI



Almaz Hasankızı

Türk kültürünün, dilinin ve edebiyatının oluşumunun çok eski devirlere kadar geri gittiği artık dünya bilginleri tarafından kabul edilmektedir. Ama Türk halkları için bu tarihi gerçeği ispatlamak o kadar da kolay olmamıştır. XX. yüzyıla kadar Türklerin milli kültürünün daha eski zamanlara geriye doğru gittiğini ve bu medeniyetin diğer halklara tesirini kabullenmek istemeyenler o kadar dayanaksız görüşler öne sürmüşlerdir ki, bunlar objektif araştırmacıların itirazı ile karşılaşmıştır. Örneğin, XIX. yüzyılda Fransa’da “Türklerin milli bir destana sahip olmadıkları” tezini öne süren Lotuenau isimli bir bilimadamına M. Fuat Köprülü *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı kitabında itiraz etmiş ve şöyle yazmıştır: “Slavların ve Finlerin, Germenlerin, Fransızların eski halk edebiyatındaki destansal (epique) motiflerin ilk nümuneleri Türk-Moğollara aittir; merkezi Asya kavimlerinin vücuda getirdikleri destani halk edebiyatının ilk esaslarını kurmak rolü bu suretle Atilla’nın Hunlarına dönüktür. Hakikatte de Atilla’nın ve Hunların Avrupa’nın Ortaçağdaki destani edebiyatı üzerindeki tesirleri o kadar büyüktür ki, Alman edebiyatının bazı tarihçileri onun Germen destanındaki Agamemnon’a benzetmektedirler... Güney Dogu Avrupa milletlerinin -Sırpların, Yunanların vb. bu tür mahsulleri üzerinde de yine Türklerin büyük tesiri olmuştur.” (9, 64-65)

Türklerin kültürel yaratıcılığıyla ilgili yanlış tasavvurların yaygınlık kazanmasının birçok nedenleri vardır. Şöyle ki, Bakü’de 1926 yılında gerçekleşen Birinci Türkoloji Kurultayı’nda V.V. Barthold, Türk halklarının edebiyatını, dilini, tarihini inceleyen araştırmacılarla ilgili şöyle demektedir: “Tarihi hayatı boyu, bazı istisnalar olmakla birlikte Türkler öz dillerinde tarihi edebiyat yaratabilmemişler. Göçebe Türk zümrelerinin edebiyatı bize, elbette, daha çok onların medeni komşularının malumatlarından bellidir, lakin hatta Türklerin istila ettikleri ülkelerde

yerleşik hayata geçtikleri ve Türk sülalelerinin hakimiyeti altında medeni devletler yarattığı yerlerde de mağlup edilenlerin medeniyetinin tesiri o kadar güçlüydü ki, edebiyatın, hususiyile de nesrin dili Türk dili değil, onların dili olurdu... Türk halklarının tarihini öğrenmek için türkolog olmak kifayet etmez. Hangi devirle meraklandığından asılı olarak, Çinşinas, Arapşinas veya İranşinas da olmak lazımdır." (10, 31) Yani anlaşılan o ki, araştırmacının birçok dili bilmesi kifayet etmiyor; aynı zamanda o kavimlerin kültürünü, edebiyatını, tarihini de sağlam bir şekilde bilmek gereklidir.

Diğer bir nedeni Türkiye’de türkolojinin kurucularından olan Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu açıklıyor. Şöyle ki, bir halkın eski tarihinin doğru incelenmesi için onun araştırmacısının o halkın bir mensubu olması gerekir. Ahmet Caferoğlu, hayranı olduğu Mahmut Kaşgarlı’dan bahsederken, Türklerin tarihi ve dilinin onların manevi dünyasını tam manası ile anlayamayan başka milletler, o cümleden Avrupalılar tarafından doğru öğrenilmesinin mümkün olmadığını bildiriyor ve *Divanü Lügat-it-Türk*’ün müellifinin Türk olmasının eserin değerini daha da artırdığına ayrıca dikkat çekiyor. M. Kaşgarlı’nın yabancı kaynaklardan daha çok, Türklerin kendisine istinat ederek kaleme aldığı, uzun ve verimli emeğinin ürünü olan *Divan*’ının Türk dilinin, edebiyatının, tarihinin, coğrafyasının öğrenilmesinde eşsiz bir kaynak olarak değerlendiren A. Caferoğlu şöyle yazıyor: “Bilindiği üzere, eser Arapçadır. Yazarı ise bir Türk düşünürü ve filologudur. Orta Asya’yı mükemmelen biliyor ve anlıyordu. Orta Asya’ya dair Arapça kaynaklardan faydalanacağına, doğrudan doğruya Türk milletinin kendisinden öğrenmeyi daha uygun bulmuştur. Bu yüzden eseri hem orijinal, hem de üniktir. Asıl değeri de bundadır. Türk olmayanları da ihmal etmemiştir.” (6, 22)

Bu düşüncüyü Prof. Dr. Tofik Hacıyev de destelemektedir. Murad Acı’nın *Kıpçak Çölünün Yovşanı* adlı eserine hasrettiği “Kıpçak Çölü Hakkında İlmi Ballada” başlıklı makalesinde kanaatlerini şöyle açıklamaktadır: “Kıpçak Çölünün Yovşanı eseri bize diyor ki, her Türk halkının tarihini kendi oğlu yazmalıdır. Türk halklarının ve milli devletlerinin dünyaya takdim olunan, dünya ansiklopedilerine salınan tarihini yadlar -özgeler yazıblar- kendi halklarının ve devletlerinin menfaatleri bakımından tasvir edibler. Türk halklarının tarihi birbirinden tecrit olunmuş şekilde öğrenilip ona göre de umumi köke giden yol hemişe karanlık kalıb.” (8)

Türk milli kültürü eski zamanlardan başlayarak dünya halklarının medeni hayatında derin tesirler bırakmıştır. Bu, hem folklor, hem halk musiki sanatı dikkatle araştırıldığında açıkça görülmektedir. Türk medeniyetinin Avrupa halklarından çok yıllar önceden büyük bir gelişme gösterdiğini A. Caferoğlu araştırmalarında defalarca ispat etmiştir. Örneğin M.S. 536 tarihinde kurulan ve Çin kaynaklarında “Tyukyu” olarak adlandırılan Göktürk devletinin zamanına tarihlenen “Kültigin”, “Bilge Kağan” ve “Tonyukuk” abidelerini incelerken A. Caferoğlu, aynı devirde halka müracaat etme gibi bir geleneğin var olduğu ihtimalini ileri sürmüştür. A. Caferoğlu’nun kanaatine göre, Göktürk devletinde okuma-yazma bilen insanların

mevcut olması bu abidelerin yaratılmasıyla sonuçlanmıştır: “Yoksa böyle bir hazırlıklı okur-yazar kitlesi olmamış olsa idi, ne yazıtları yazan Türk yazıcılarına, ne de siyasi beyanname yayınlamaya ihtiyaç olurdu. Bahusus ki, abideler kendine muhabet olarak hem devrini, hem de gelecek Türk nesillerini göz önünde bulundurmamak gibi çok önemli bir özelliğe sahip olmuştur. Demek ki, abideler Türk tarihine ve istiklal savaşına rehberlik etmek vazifesini de üzerine almışlardır. Bunu bizzat yazıtların üslubu ile oldukça işlenmiş bir edebi dilin kullanımında ve mevcudiyetinde görmek mümkündür. Bu dili mahdut bir çevre ve muhite mal etmek çok hatalı olur. Zira ilk iki kitabenin yazarı Yullıg Tigin’le, üçüncü kitabenin yazarı ihtiyar ve yıpranmış millet hadimi Tonyukuk ne kadar alelade okur-yazarların üstünde olurlarsa olsunlar, vücade getirdikleri yazılı eserlerinde, şüphesiz, hem devirlerinin, hem de gelecek Türk nesillerinin kendi tarihlerini okuyup anlaması gerektiği noktasından harekete geçmiş bulunmaktadırlar.” (6, I, s. 110)

Tahminen 745 tarihinde Göktürklerin mirası üzerinde kurulan, payitahtı Ordubalık olan ve büyük bir araziye ihata eden Uygur devletinin Türk dil ve kültür hayatının gelişmesindeki eşsiz hizmetleri çok mühimdir. Şöyle ki, onlar “kelimenin tam manasında komşu devletleri kışkandıracak kadar terakki etmiş hukuki bir devlet yaratmışlar. Devlet nizam ve intizamını muayyenleştiren kanunlar kabul etmişler. Harici ülke ve memleketler nezdine sefirler gönderilmiştir.” (6, I, s. 151)

Uygurların Türk edebi dilinin inkişafındaki hizmetleri, kültür tarihindeki faaliyeti çoktur. Hatta Erol Güngör *Tarihte Türkler* adlı eserinde bu merhaleyi Türk medeniyetinin en zengin devri olarak değerlendirmektedir: “İslamdan önceki Türk tarihinde medeniyet eserleri bakımından en zengin dönem Uygur çağı olduğu için Türkiye Cumhuriyeti zamanında ‘medeniyet’ kelimesi yerine Uygur adının yanlış şekli olan ‘uygar’ sözünden ‘uygarlık’ diye bir söz uydurmuşlar. Bu gün bazıları ‘medeniyet’ yerine kullandığı ‘uygarlık’ sözünün aslı budur.” (7, s. 44)

Bütün Türk toplumları kültüre, sanata, musikiye fevkalade önem vermişlerdir. Eski Türk destanlarında ve seyyahların yazdığı yol hatıralarında bunu görmek mümkündür. Örneğin Şinasi Tekin’in “Uygurlarda Musiki” başlıklı makalesinde gösterilmiştir ki, 981 yılında Uygur iline gelen Çin elçisi Vang Yen Te’yi musikiyle karşılamışlardır. (12,77)

Ayrıca, eski bir minyatürdeki temsile bakılarak Türklerde orkestranın varlığı belirlenmiştir. Türklerin eski musiki medeniyetinin izleri hala dünya kültüründe kendini göstermektedir. Bu daha çok musiki aletleri mukayese edildiği zaman açıkça görülmektedir. Bunlar arasında kopuzun önemi hayret edilecek kadar büyüktür. Şöyle ki, “...aslı itibariyle tam bir Türk milli musiki aleti olan kopuz birçok Türk kavimleri arasında epeyce zamandan beri kendi izini kaybettiği halde, aksine olarak daha dün diyebileceğimiz yakın bir zamana kadar ecnebi kavimler arasında mazideki varlığını muhafaza etmiş ve bununla da kalmayarak, kendi refakatiyle söylenen ve çağrılan bir nevi türkü ve şarkı edebiyatı türetmiştir.” (3, 411) Şu anlamda geliyoruz ki, kopuzun tarihini, yayılma sahasını incelemekle, aslında bu aletle

ifa edilmek maksadı ile başvurulmuş hususi edebiyat türlerinin de dünya kültürüne tesirini öğrenmek mümkün olacaktır.

Malum, kopuz aynı zamanda dini ayinler sırasında vazgeçilmez çalgılardan biri olmuştur. Çek kopuzu hakkında Ahmet Caferoğlu'nun verdiği bilgilerden açıklığa kavuşuyor ki, bu aletten Hıristiyan kavimler de kendi dinini yaymak maksadıyla faydalanmışlardır: "XIII. asır sonları XIV. asır başlangıcına ait yazma Velislarv incilinin bir minyatüründe Hıristiyan akteslerinden bir kadının elinde bugünkü Rumen kopuzundan farklı bir musiki aleti vardır... Tıpkı aynı kopuz tasvirine 1312 yılına ait diğer kadim bir Çek minyatüründe tesadüf ediyoruz. Bir farkla ki, sonuncuda kopuzu elinde tutan bir melektir." (3, 414)

"Dede Korkut" destanlarından fevkalade güce malik kopuzun hem eğlence zamanı, hem de ibadet sırasında benzersiz bir rolü olduğunu Prof. Dr. Meherrem Kasımlı bildirmektedir: "Kopuzun ruhlar dünyası, ilahi alemle bağlılığı, yerine getirdiği tarihi vazifelerden de gözüküyor. O her şeyden evvel kam-bakışı ve ozanın merasim icrasında istifade ettiği alettir. Bu nedenle, eski çağlarda da kopuz ve onun musikisine eğlenceden daha çok ibadet vasıtası gibi bakılmıştır." (11, 44)

Uygur, Kıpçak, Anadolu, Türkistan, Kırgız vb. Türklerin yanı sıra, onların meskun olduğu Moldova, Macaristan, Romanya, Mısır, Suriye, Almanya, Çek, Rusya, Ukrayna, Litvan, Balkan, Lehistan, hatta Afrika'da kopuz ve ondan türeyen musiki aletleri hakkında A. Caferoğlu "Cihan Edebiyatında Türk Kopuzu" adlı eserinde bilgiler vermektedir. Araştırmacı bu eski aletin yayıldığı coğrafyayı belirlemiş, bazı mukayeseler yapmıştır. Bu yolla, Türk millî kültürünün dünya coğrafyasındaki önemli boyutlarını bu makalesinde işlemiştir.

"Folklorumuzda Milli Hayat ve Dil Bakiyeleri" makalesinde ise A. Caferoğlu Türklerin zengin bir kültüre sahip olduklarını söylese de, bu manevi servetin toplanması, tetkik ve tebliğinin hak ettiği gibi olmamasından duyduğu hoşnutsuzluğunu bildirmektedir. Folklorun Türk halklarının tarihi geçmişindeki birçok gizleri aydınlatmak için eşsiz bir değerde olduğunu, ama araştırmacıların bu eşsiz zenginliğe çoğu zaman layıkınca yaklaşmadıklarını söyleyen A. Caferoğlu dikkati bu sahaya yöneltmek istemiştir: "Türkler gibi fevkalade geniş bir coğrafi sahaya yayılan milletlerde folklor fevkalade zengin ve milletin asıl kendini ve mazisini tanıtacak birçok unsurları beslemektedir. Bu yüzden bugünkü Türk ve hususile Anadolu folkloru araştırmacılar için tarihi geçmişe ve Türk milletinin varlığına temas eden birçok meçhul ve karanlık maddeleri ihtiva etmektedir. Üstelik, Türk halkiyatının menşei, tekamülü ve muhtelif nevlerinin içeriğindeki ayrı ayrı kısımlarının birbiriyle münasebeti hala zamanımıza kadar meydana çıkarılmamıştır ve çıkarılması için hem ciddi alakaya ve hayli vaktin geçmesine intizar etmek lazımdır." (4, 21)

Tarihi akınlara esaslanarak, A. Caferoğlu Türkdilli halkların yayıldığı geniş araziye iki istikamet üzere incelenmesinin doğru olacağını söylemektedir:

1. Hazar'la Karadeniz'in şimalinden cenubi Rusya'ya doğru;

2. İnan'dan geçerek Karadeniz'in cenubundan Anadolu'ya doğru olmakla.

Birinci yolla göç eden Hun, Peçenek, Avar, Hazar, Kuman Türkleri "birçok folklor mahsulleri ile beraber erimiş ve bize adeta hiçbir bakiye bırakmamışlardır." (4, 22) İkinci istikamete doğru göç edenlerin, aksine, kendi milli medeniyetlerini, dini bakışlarını hem folklorunda, hem hayatta koruduklarını öne sürmüş ve onların diğer halkların kültürüne ciddi tesiri meselesini serh etmiştir.

Zaman zaman söz konusu olan ve mübahise doğuran bir meseleye, Garbla Şark arasındaki medeni ilişkilere A. Caferoğlu'nun aydınlık getirdiği mülahazaları oldukça önemlidir: Türk milletine has göçebelik kültürüyle yaşayan Türkler, şüphesiz, buldukları sahanın durgunluğu ve temasta buldukları Avrupa kavimleri üzerinde tesir icra etmekten geri kalmamışlardır. Şark kendisi aşıladığı tesir mukabilinde Garp'tan adeta hiçbir şey almamıştır. Biz bugün Avrupa milletlerinin folkloru ile Türk folkloru arasında bir mukayese yaparsak, Türkün hangi Avrupa kavimleri üzerinde tesiri olduğunu tesbitte güçlük çekmeyiz. Çünkü tarihi göçlerde akın daima Şark'tan Garp'a olmuştur. (4, 22)

Garp, Şark kültürüne her zaman büyük ilgi göstermiştir. 5-12 Eylül 1891 tarihinde Londra'da toplanan Şarkiyatçıların IX. Kongresi sırasında Şark'ta yaranan halkiyatı öğrenmek üzere bir komisyon düzenlenmesi isteniyor ve herkes buna razılık veriyor (2, 16). Bu da Garp araştırmacılarının Şark halkiyatına olan büyük merakının bir göstergesidir. Bu bilgi Ahmet Ağaoğlu'nun "Şarkşinasların Kongresinde" başlıklı makalesinde verilmiştir. Ağaoğlu orada "Şii Dininde Mazdeki İnançları" tebliğini okumuştur.

M. Fuat Köprülü gibi, Almanların meşhur "Nibelung nağmeleri"nin esas kahramanının Hun hükümdarı Atilla olduğunu bildiren A. Caferoğlu Türk kopuzunun ve şiirinin mühtelif halkların kültür hayatına tesirini de hatırlatmıştır: "Hala halk şiirlerini ve zaferlerini terennüm eden kopuzun Hun Türkleri'nin devirinden itibaren Macarlar, Çekler, Lehliler, Litvanlar, Almanlar, Ruslar, Ukraynalılar, Finler, Afrika'da yaşayan yerli ahali ve nihayet, bütün Balkan milletleri tarafından benimsenilmesi ve istifadesi iddia edilen tesiri bütün vasıfları ile göstermektedir." (4, 23)

Türk medeniyetinin Rus ve Avrupa kültürüne tesiriyle ilgili Azerbaycan'ın ayrı ayrı muhacir aydınları araştırmalar yapmışlar. Ahmet Ağaoğlu 1917 yılında İstanbul Üniversitesi'nde Rus dili ve Edebiyatı dersi için yazdığı "Rus Edebiyatının Umumi Seciyeleri" adlı eserinde, eski zamanlardan beri Türk milli kültürünün dünya halklarının mitolojik folklor yaratıcılığına ciddi tesiriyle ilgili şöyle yazıyor: "Ağızdan ağıza söylenen ve bilahare yazı ile tesbit edilmiş olunan bu eserler bu kadar uzun bir mesafeni geçerken tabiiyatiyle birçok tesirlere maruz kalmışlar. Bizce kayd olunacak bir noktadır ki, Alman sagaları üzerine Hun efsaneleri ne kadar derin bir tesir yapmışsa, Tatar efsaneleri de Rus binaları üzerinde o derecede tesir yapmıştır. Hatta Rus destanlarındaki kahramanlara "bagatır" / "bahadır" namının verilmesi bu tesirin ne kadar esaslı olduğunu ispat ediyor." (1, 149) Rus kahraman-

larına verilen Türk menşeli “bagatır” sözünün etimolojisini incelemekle kifayet etmemiş, bu düşüncesini şöyle ispatlamak istemiştir: “Stasov, Potanin ve Miller gibi Rus müdekkikleri bütün Rus destanlarının Tatarlardan iktibas olduğunu iddia etmişler.” (1, 149)

XII. yüzyılda bir Rus şairi tarafından sanatkarlıkla yazılan “Igor Ordusu Hakkında Destan”ı tam şekilde elde olunmasa da, eserden Kıpçak-Rus savaşları hakkında bilgilenmek mümkündür. Ahmet Caferoğlu “Türk Dili Tarihi” adlı eserinde o dönemin manzarasını belirginleştirmek bakımından çok kıymetli bir kaynak olduğuna dikkat çekmiştir: “Bu savaşların sonu Rusların yenilgisi ile sonuçlanmış ve Rus knezliği ağır bir felakete uğramıştır. Destanın vatanperver şairi bu çok ağır durum karşısında, mağlubiyetin müsebbipleri olan Kıpçaklara karşı derin bir kin beslemektedir. Gazaplı ve kaygılı anlarda şair, hiçbir şeyden çekinmeden Kıpçaklara karşı ağır küfürler kullanmaktan kendisini alamamıştır. Eski zaman Türk ve Rus mücadelelerinin canlı hatıralarını yaşatan bu destan Rus milletinin ümitsizliği karşısında: “Bayraklarınızı indirin, kılıçlarınızı kınına sokun, dedelerinizden kalan şeref artık sonu gelmiştir” derken, devri güzel bir şekilde canlandırmaktadır.” (6, II, 160)

Destan, Kıpçakların harp sanatı, medeniyeti, giyimleri, adet ve ananelerinin öğrenilmesi, hepsinin bir Türk boyunun Rus kültürüne, diline muhtelif sanat alanlarına ciddi tesirini araştırmak bakımından da benzersizdir. Ahmet Caferoğlu bu konuda şöyle yazıyor: “XII. yüzyıl Rus vakayinameleri (letopisleri) Kıpçak asilzadeleri ile Rus knezleri arasında yaygın bir akrabalık bağlarının kurulmuş olduğunu yazmaktadırlar. Gerçekten de birkaç Rus prensinin Kıpçak Türk prensesleri ile evlendikleri tarihi bir gerçektir. Bu yüzden Kıpçak düşmanlığına rağmen, Rus vakayinamesinde Kıpçak edebi tonu yerleşmeye muvaffak olmuştur. Tesir yalnız edebi sanatlara mahsus olarak kalmamış, Rus savaş kültürü ve maden sanatı alanında da verimli ve çekici olmuştur. Diğer Kıpçak hakimiyeti altına girmiş milletler üzerindeki Kıpçak tesirinin, bilhassa folklor ve müzik sahalarında daha geniş olması gerektir.” (6, II, 160)

Ahmet Caferoğlu “Sovyetler Birliği Türkolojisi Araştırmalarında Rus Kültür Üstünlüğü Davası” adlı makalesinde “Igor Ordusu Hakkında Destan” ve onun sosyalist ideolojisi tarafından yanlış tebliğiyle ilgili geniş araştırma yapmış, 1971 yılında Münih’te Sovyetler Birliği’ni Öğrenme Enstitüsü’nün yayımladığı *Dergi*’de neşrettirmiştir. (5, 22-34)

Mustafa Hakkı Türkekul’un İstanbul’da Halkevinde okunmuş “Azerbaycan Musikisi” adlı tebliğinde Türk medeniyetinin Çin, Moğol ve diğer halkların kültürüne tesiri hakkında fikirler ileri sürülmüştür. Hatırlatalım ki, Türkekul’un bu sohbeti makale olarak 1953 yılında *Azerbaycan* (Ankara) dergisinin beş sayısında yayımlanmıştır.

Türkekul’un söylediğine göre, musikinin tarihi insanların yaranmasıyla başlar. Onun dua, tanrılara tapınma vasıtası olarak daima insanlar arasında mevcut oldu-

ğu malumdur. Musikide iki şey dikkati çeker: “Birincisi, tövr, yani dans sanatıdır ki, neşenin ifadesidir. İkincisi, sesli söz sanatıdır ki, duadan doğmuştur. Bazen her ikisi birleşerek bütün dinlerde istifade olunmuştur.” (13, 11)

Türkekul musiki ve söz sanatının Türk halklarında çok eski zamanlarda gelişmesiyle ilgili arkeolojik kazıntılar sırasında bulunan birçok deliller olduğunu söylemektedir. “Milattan birkaç asır önce ve yüzlerce sene sonra Sarıdeniz’den Akdenize kadar yayılan geniş sahada hüküm sürmüş bulunan Türk kavimleri yüksek bir musikiye sahip olmuşlardır. Bazı Çin müverrihlerinin itiraf ettiklerine göre, milattan çok önceleri Türk kavimleri at üzerinde çalınan askeri musikiye, çeşitli musiki aletlerine, gezici musikişinaslara (kopuzculara) malik olmuşlar. Hatta Çin saraylarına dahi Türk musikisini sokmuşlar.” (13, 9)

Açıktır ki, Çin musikisinin gelişme sahasında da Türk medeniyetinin tesiri inkar edilemez. Uzun yıllar sonra İslam’ın kabul edilmesi sonucunda Türk, Arap ve Fars musikisinin karşılıklı olarak birbirini etkilediğini hatırlatan Türkekul şöyle yazıyor: “İslamiyetin kabulünden sonra Türk musikisi İslam medeniyeti içerisine girmiş, Türk, Arap ve Fars musikisi birbirinin etkisinde kalarak kısmen müşterek bir musiki meydana gelmiştir.” (13, 9)

Hatta Türkekul birkaç asır sonra, Moğolların baskınları sırasında Türk musikisinin onları da etkisi altına aldığını ve bu baskınların Türk musiki sanatının daha geniş topraklar ve halklar arasında yayılmasına imkan verdiğini bildirmektedir. Yani anlaşılan o ki, Türk kültürünün dünya medeniyetindeki yeri inkar edilemeyecek kadar aşikardır. Türk kültürünün, folklorunun, musikisinin, diğer sanat sahaslarının dünya coğrafyasındaki boyutu çok büyüktür ve gelecekte de bu tesir araştırma konusu olmayı sürdürecektir.

### Kaynaklar

1. Ağaoğlu Ahmet, “Rus Edebiyatının Umumi Seciyesi”, *Azerbaycan*, No: 1, Bakü: 1989, ss. 146-160.
2. Ağaoğlu Ahmet, “Şarkşinasların Kongresinde”, *Medeniyet Dünyası*, XI. buraxılış, Bakü: AD-MİU, 2006, ss. 7-18.
3. Caferoğlu Ahmet, “Cihan Edebiyatında Türk Kopuzu”, *Ülkü*, VIII, 45, İstanbul: 1936, ss. 203-215; 48, 1937, ss. 411-426.
4. Caferoğlu Ahmet, “Folklorumuzda Milli Hayat ve Dil Bakiyeleri”, *C.H.P. Konferanslar Serisi*, Kitap: 16, İstanbul: 1940, ss. 21-36.
5. Caferoğlu Ahmet, “Sovyetler Birliği Türkolojisi Araştırmalarındaki Rus Kültür Üstünlüğü Davası”, *Dergi*, Sayı: 66, Münih, 1971, ss. 22-34.
6. Caferoğlu Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, C. I-II, İstanbul: Enderun Kitabevi, 2000.
7. Güngör Erol, *Tarihte Türkler*, İstanbul: Ötüken, 2011.
8. Hacıyev Fofik, “Kıpçak Çölü Hakkında Ballada”, *Edebiyat Gezeti*, 12 Avgust 2005, No: 32 (3421).
9. Köprülü Mehmet Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Ötüken, 1986.
10. Nerimanoğlu Kamil Veli, Ağakışiyev Eliheyder, 1926. *Yıl Birinci Bakü Türkoloji Kurultayı (Ste-nogram Materyalları, Bibliyografi ve Foto Senedler)*, Bakü: 2006.

11. Kasımlı Meherrem, *Ozan-Aşık Sanatı*, Bakü: Uğur, 2007.
12. Tekin Şinasi, "Vang Yen Ten'in Seyahatnamesinde Anlattıkları", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1968, s. 75-78.
13. Türkekul Mustafa Hakkı, "Azerbaycan Musikisi", *Azerbaycan*, Yıl: 1, Sayı: 5, Ankara: 1953, s. 10-12; Sayı: 6, s. 9-11; Sayı: 7, s. 4-5; Sayı: 8, s. 13-24; Sayı: 9, s. 8-10.